

Wanne Roetemeijer
Landschapsbeheer Nederland

1 – Tienduizenden mensen gaan jaarlijks in hun landschap aan het werk, gefaciliteerd door Landschapsbeheer Nederland.

Burgerparticipatie bij landschap: **doeners en denkers**

Landschapsbeheer Nederland, het samenwerkingsverband van 12 provinciale organisaties Landschapsbeheer, probeert op allerlei manieren mensen te betrekken bij het hele Nederlandse landschap. Bij de pareltjes, maar juist ook bij de ‘gewone’ landschappen waarin wordt gewoond, gerecreëerd en gewerkt.

In dit artikel geven we enkele voorbeelden van hoe Landschapsbeheer Nederland mensen actief bij hun landschap betrekt. Daarbij geven we extra aandacht aan de methode ‘Landschap in Zicht’, een nieuwe methode die al kort beschreven is in een boeksignalering in Vitruvius nr. 14 van januari 2011.

Doeners

Landschapsbeheer Nederland richt zich bij uitstek op de ‘doeners’ in het landschap. De organisatie ondersteunt tienduizenden vrijwilligers die in honderden groepen aan de slag gaan in het landschap. En met concrete resultaten: duurzaam beheer en onderhoud van ruim 18.000 fruitbomen, meer dan 2100 schraalgraslandjes, 31.000 knotbomen, ruim 700 poelen of dobben en 60 groene kerkterreinen etc. Hoewel deze groepen, vaak onderdeel van bijvoorbeeld regionale IVN-verenigingen, KNNV, vogelwachten en historische kringen, meestal behoorlijk zelfstandig opereren is professionele steun van Landschapsbeheer gewenst. Zo worden er jaarlijks meer dan

200 cursussen gegeven over zaken als Arbo, onderhoud van hoogstamfruit, weidevogelbescherming en groene kerkterreinen. Maar de organisatie stelt ook gereedschap ter beschikking, legt contacten met grondeigenaren en dergelijke. Op deze manier faciliteert Landschapsbeheer de vrijwilligers om de kwaliteit van hun landschap te vergroten.

Natuurwerkdag

De Natuurwerkdag, waarvan Landschapsbeheer hoofdorganisator is, is het jaarlijkse hoogtepunt geworden van de vrijwillige landschapsbeheerders.

Op meer dan 300 locaties (in 2010 373) in het hele

Hoe betrek je bewoners bij landschap? Deze vraag wordt belangrijker nu de overheid zich steeds meer terugtrekt als factor van betekenis voor de kwaliteit van het landschap. Ruimtelijke kwaliteit van landschap wordt om die reden steeds meer afhankelijk van een veelheid aan andere partijen en organisaties en draagvlak bij bewoners is dus onontbeerlijk. In financiële zin uit zich de terugtrekkende overheid door enorme bezuinigingen, maar ook door decentralisatie van verantwoordelijkheden zonder veel kaders of doelen te stellen. Het gevaar van deze ontwikkeling is dat er eenzijdig aandacht is voor enkele 'parels' in het landschap, maar het overgrote deel van het landschap liefdeloos achterblijft. Of toch niet helemaal?

2 – Het landschap leren kennen is een belangrijke voorwaarde voor meningsvorming bij lokale plannen en planvormen zoals Landschapsontwikkelingsplannen.

land gaan jaarlijks op de eerste zaterdag van november meer dan 10.000 mensen aan de slag in het landschap. Voorbeelden van activiteiten zijn: wilgen knotten, elzensingels beheren, hoogstamfruitbomen snoeien, poelen schoonmaken, riet maaien, grafheuvels herstellen en wandelpaden aanleggen.

Door de bijkomende media-aandacht worden nog meer mensen zich bewust van de waarde van landschap. Al die duizenden mensen die zich fysiek inzetten, dat laat zien dat landschap wel de moeite waard moet zijn!

Denkers

Landschapsbeheer richt zich, naast de doeners, ook steeds meer op 'de denkers', door bewoners mee te laten denken over het landschap waar zij wonen. Dit is onder andere uitgewerkt in de methode 'Landschap in Zicht', onderdeel van het project 'Thuis in Groen' van Landschapsbeheer. In de provincies Noord-Holland, Limburg en Friesland is hier ervaring mee opgedaan. Hierbij werd samengewerkt met de Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen en de Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij. De kern van de methode is dat bewoners stapsgewijs het landschap waarnemen en waarderen om zo tot een mening te komen over het beschermen of

juist het verbeteren van hun landschap. Zowel de ontstane landschapsbeschrijving als de ontstane standpunten kunnen gebruikt worden bij met name de beginfase van ruimtelijke plannen en planvormen zoals landschapsontwikkelingsplannen en dorpsplannen. Door mensen al in een vroeg stadium te betrekken worden burgers meer onderdeel van het proces en vergroot dat het draagvlak, zo is althans onze verwachting. Stap voor stap wordt de methode Landschap in Zicht hieronder samengevat.

Landschap in Zicht is geïnspireerd door de methode van 'ECOVAST' en de 'Landscape Character Assessment', die onder andere in het Verenigd Koninkrijk al veelvuldig worden toegepast.

Landschap in Zicht: de voorbereiding

De methode Landschap in Zicht kan het beste worden gebruikt als daartoe een concrete aanleiding is, bijvoorbeeld een nieuw landschapsontwikkelingsplan of een plan voor een ingreep in het landschap. Je kunt Landschap in Zicht beschouwen als een project dat past in dat grotere geheel. Er gaat iets aan vooraf en er komt een traject achteraan. Een voorwaarde is, dat er mensen of organisaties zijn die een trekkende rol vervullen in het begeleiden van de methode. Idealiter

ontstaat er een projectgroep, bestaande uit professionals van bijvoorbeeld een provinciale landschapsbeheerorganisatie, gemeente of een adviesbureau, in combinatie met vertegenwoordigers van lokale belangengroepen. Maar ook vrijwilligers met goede kennis van procesbegeleiding, zouden deze rol op zich kunnen nemen. Daarnaast is enige kennis van landschap praktisch, vanwege de interpretatie van de aangeleverde gegevens door de bewoners. Hierbij is maatwerk gepast. De projectorganisatie zal altijd de concrete doelen moeten stellen, zoals de grenzen van het te beschouwen gebied of de beoogde deelnemers.

Als de organisatie helder is, is het zaak om een groep bewoners enthousiast te krijgen. De methode leent zich ervoor om een brede doelgroep te bereiken, dus niet alleen mensen met kennis over natuur of landschap, maar ook juist bewoners die normaal gesproken minder betrokken zijn bij de groene leefomgeving. Samenwerking met dorpsverenigingen kan een goede ingang zijn. Een groepsgrootte van ongeveer 15 tot 25 mensen is ideaal. Bij grotere aantallen belangstellenden kunnen losse groepen bijvoorbeeld deelgebieden uitwerken, om het behapbaar te houden.

3 – Bij Landschap in Zicht gaan de bewoners zelf aan de slag om hun landschapswaarnemingen te verwerken.

Veldbezoek: het waarnemen

Het waarnemen van het landschap door de bewoners is essentieel in de methode en gebeurt via een veldbezoek. Immers: hoe kun je praten over landschap, als je het niet gezien hebt? Op een aantal plekken staan de bewoners letterlijk stil en kijken naar het landschap. Daarbij viel bij het testen van de methode een aantal dingen op. Ten eerste bleken bewoners hun landschap goed te kennen, maar zagen het toch 'met andere ogen'. Zoals een mevrouw opmerkte: *'Ik woon hier al dertig jaar, maar ik heb zo nog nooit naar het landschap gekeken. Ik zie allemaal nieuwe dingen'*. En dat is ook de bedoeling. Specifiek vragen we om waar te nemen zonder meteen te denken in termen als 'mooi en lelijk' oftewel te proberen waar te nemen wat er te zien is: sloten, heuvels, bomen of vee. Of nog specifiek: rechte sloten, heuvels met bomen op de top of vee in de wei met knotwilgen erlangs. Maar het mogen ook niet-visuele waarnemingen of associaties zijn, zoals gevoelens als 'rust' of de herinnering aan een historische gebeurtenis.

Beschrijven en waarderen

In de volgende stap van Landschap in Zicht worden de waarnemingen systematisch op papier gezet door de bewoners. Er ontstaat een lijst aan landschapskenmerken. Hierdoor krijgen de deelnemers ook mee wat anderen gezien hebben; iedereen kijkt anders en ziet andere dingen. Het landschapsbeeld wordt daarmee completer. En deze stap in het proces blijkt nog een voordeel

te hebben. Mensen beginnen min of meer dezelfde 'landschapstaal' te spreken. Dit is goed, want maar al te vaak lopen processen met bewoners (en overigens ook tussen professionals) stroef omdat men elkaars taal niet spreekt.

Nu de kenmerken duidelijk zijn, worden ze ingedeeld naar de 'laag van het landschap' waar de kenmerken het beste thuishoren. Voorbeelden van landschapslagen zijn: 'bodem, klimaat en water', 'historische kenmerken', maar ook 'gevoelens en associaties'. In de praktijk roept dit discussie op, want sommige kenmerken kunnen in meerdere lagen ingedeeld worden. En dat is juist heel goed, want zo'n discussie levert veel waardevolle informatie op. Het dwingt immers tot nadenken over de aard van het landschapskenmerk, waardoor de kennis over het landschap vergroot wordt.

Als de landschappelijke kenmerken ingedeeld zijn, mogen de deelnemers door middel van stickers aangeven welke kenmerken ze karakteristiek en beeldbepalend vinden. Op die manier geven de bewoners aan welke elementen ze heel specifiek voor hun landschap vinden en welke heel veel en/of juist dominant aanwezig zijn. Het resulteert in een beeld van 'het eigene' van het landschap, zoals dat door de bewoners ervaren wordt. Maar geeft ook een beeld van opvallende kenmerken die niet per se als karakteristiek ervaren zullen worden. Zo kan een snelweg of hoogspanningsmast heel beeldbepalend zijn,

karakteristiek zal het in de meeste gevallen niet worden gevonden. Of een bijzondere begraafplaats, verscholen in het groen kun je moeilijk beeldbepalend noemen, maar kan wel als karakteristiek voor het landschap ervaren worden door bewoners.

Tot slot van het proces, wordt de bewoners gevraagd hun waardering voor de verzamelde landschapskenmerken uit te spreken: wat vinden ze positief en wat negatief? Vaak wordt in processen met bewoners met deze stap begonnen, zonder veel aandacht te schenken aan het voorproces dat tot een meningsvorming leidt. Landschap in Zicht pretendeert dat de resultaten beter zijn, doordat de bewoners eerst zo uitgebreid hebben waargenomen en nagedacht over de aard van het landschap.

Landschapsverslag

Om het deelproject 'Landschap in Zicht' af te ronden kan de projectgroep een landschapsverslag maken, na de resultaten nog een keer te hebben samengevat en voorgelegd aan de bewoners. Zo'n verslag kan een vrij traditioneel papieren verslag zijn, maar de resultaten kunnen ook als beeldverslag gepresenteerd worden, of in de vorm van bijvoorbeeld een website. Voor welke vorm er ook gekozen wordt, het dient in ieder geval de reden waarvoor Landschap in Zicht is toegepast. Lokale plannen worden daarmee in een vroeg stadium verrijkt met inhoudelijke kennis, maar vooral ook met inzet en draagvlak van bewoners. Daarmee wordt burgerparticipatie verbreed van de gebruikelijke inspraakmomenten naar participatie van een brede groep bewoners op een positieve en constructieve manier. Burgerparticipatie krijgt dan handen en voeten, zoals de rijksoverheid zelf ook beschrijft in de Agenda Landschap (Het wordt mooier als u meedoet). Dit betekent ook dat als de overheid de bewoners de ruimte geeft, diezelfde overheid zal moeten luisteren en verder gaan met de resultaten.

Zoals gezegd maakt het uitvoeren van Landschap in Zicht altijd onderdeel uit van een groter proces. Daarom is de fase die na het maken van het landschapsverslag komt ook heel spannend: wat gaat er met de resultaten gebeuren? De resultaten kunnen gemakkelijk worden doorgetrokken naar concrete wensen en ideeën ten nutte van een plan of concreet project. Zo kan bij de aanleg van een wandelpad gekeken worden naar de volgens bewoners meest positief gewaardeerde landschapselementen. Het ligt dan voor de hand om de route daarlangs te leiden. Of bij de aanleg van een nieuwe woonwijk die positief gewaardeerde elementen te integreren in het ontwerp, en de negatieve elementen te verbeteren.

Gemeenten kunnen bij het vergeven van subsidies mede kijken naar de waardering van de bewoners voor het opstellen van een prioriteitenlijst.

Leesbaar landschap

Een andere methode die Landschapsbeheer Nederland, maar ook IVN, geregeld inzet is de methode 'Leesbaar Landschap'. Deze methode lijkt in zoverre op Landschap in Zicht dat er met een groep mensen door middel van veldbijeenkomsten naar het landschap gekeken wordt door middel van 4 dimensies. Dit geeft een completer beeld van het landschap dan bij Landschap in Zicht en richt zich vooral op het begrijpen. Als deelnemer leer je daardoor hoe het landschap is ontstaan, waarom het er uit ziet zoals het er uit ziet; je leert het landschap 'lezen'.

Hierbij wordt wel een hoger kennisniveau over landschap verwacht bij de deelnemers. Deze methode lijkt dan ook geschikter voor bijvoorbeeld bestaande vrijwilligers van natuur- en historische groepen met een goede basiskennis van landschap. Grofweg zou je kunnen stellen dat Landschap in Zicht zich vooral richt op 'leken', terwijl Leesbaar landschap geschikter is voor 'gevoerden en experts'.

Rol professional

Bij zowel de methode Landschap in Zicht als

Leesbaar Landschap speelt de 'burger' een prominente rol. Maar wat is dan nog de rol van de professional? Heeft die sowieso nog een rol? Jazeker, wat Landschapsbeheer betreft wel. Zijn rol wordt wel anders. Ten eerste is hij meer dan vroeger facilitator van een proces. Sociale vaardigheden zoals het op een leuke, constructieve manier aansturen van een groep mensen zijn dan belangrijk. Ten tweede blijft bestaande kennis van professionals, over bijvoorbeeld wet- en regelgeving, en het ontsluiten van kennis bij kennisinstututen van belang. Deze kan niet alleen gebruikt worden als 'kader', maar ook als extra inspiratiebron voor de bewoners. Als bewoners grootschalige plannen gaan maken voor een beschermd dorpsgezicht of een Natura 2000 gebied, is het best handig als er een professional aanwezig is om de realiteit ervan te toetsen. Of om erop te wijzen dat het 'meertje' dat iedereen kent, in feite een Pingo is, een relict uit de IJstijd. Het zal van geval tot geval verschillen in hoeverre, en op welk moment, de kennis van professionals relevant is. Maar dat die kennis van belang is, staat buiten kijf.

Conclusie

Landschapsbeheer Nederland probeert met bestaande en nieuwe methodes verschillende groepen mensen te bereiken om de kwaliteit van het landschap te verhogen. Via inmiddels ingeburgerde succesformules als het begeleiden van

vrijwilligersgroepen en de Landelijke Natuurwerkdag, maar ook door met nieuwe methodes de 'gewone' burgers te betrekken bij de vorming van landschapsbeleid. Bewoners worden daarmee als het ware 'geëmancipeerd' om op een pakkende en constructieve manier mee te denken over lokale landschapsplannen- en beleid. Zo kan lokale kennis worden geïntegreerd met de kennis van experts. Dit geeft betere plannen, met meer draagvlak onder bewoners.

Hoewel Landschapsbeheer Nederland veel van de eigen kracht van burgers verwacht om te werken aan de kwaliteit van het landschap, en zich ook zal inzetten om deze kracht te vergroten, blijft bemoeienis van de overheid in de vorm van financiële steun voor ontwikkeling en beheer, maar ook door serieus met de resultaten van bijvoorbeeld processen als in Landschap in Zicht om te gaan van groot belang. De rol van de overheid op het gebied van wet- en regelgeving zal altijd aanwezig moeten blijven. De zorg voor ons landschap, een collectief goed ten slotte, is een gedeelde verantwoordelijkheid tussen overheid, maatschappelijke organisaties en bedrijven en individuele burgers.

De methode 'Landschap in Zicht' is te bestellen of te downloaden via de website van Landschapsbeheer Nederland: www.landschapsbeheer.nl ■

4 – Aan het slag op de jaarlijkse Landelijke Natuurwerkdag op de eerste zaterdag van november.